

BISERICA, IZVOR AL ÎNȚELEPCIUNII POPORULUI ROMÂN

RĂZVAN POPA

Master anul I

Poporul nostru s-a născut creștin, lucru dovedit prin izvoarele istorice dar și prin noțiunile de bază ale credinței ortodoxe care sunt cuvinte de origine latină, adică din perioada stăpânirii Daciei de către romani¹, iar credința ortodoxă și Biserica, cu toate aspectele ei, au fost mereu prezente în viața de zi cu zi a românilor, așa cum frumos a arătat Sfântul părinte Dumitru Stăniloae în scrierile sale²: gesturile *liturgice* de la începutul lucrului sau călătoriei, înainte și după masă, însemnarea pâinii cu semnul Crucii, icoanele din casă, Troițele de la răscrucile drumurilor și multe altele. Mai mult decât atât, românul știa bine Sfânta Scriptură, învățăturile și slujbele Bisericii și acestea au devenit parte integrantă a înțelepciunii sale. Cum a făcut asta? Prin proverbe, prin basme populare prin colinde sau prin picturile cu care și-a împodobit bisericile și mănăstirile, așa a evidențiat Preafericitul părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române³.

Proverbul este o ”învățătură morală populară născută din experiență, exprimată printr-o formulă scurtă și sugestivă, de obicei metaforică, ritmică sau rimată”⁴, sau, în cuvintele unui poet român, ”proverbele sunt filozofia națiilor, experiența colectivă a generațiilor”⁵. Așadar, proverbele sunt expresii ale înțelepciunii unei națiuni, înțelepciune formată de-a lungul veacurilor.

Ne propunem în cele ce urmează să oferim, câteva exemple prin care vedem că poporul român știa bine Sfânta Scriptură, atât Vechiul cât și Noul Testament, și învățăturile Bisericii și le puneau în aplicare, pe cât este omenește posibil, în traiul zilnic, iar ca să le țină minte mai ușor, le-a transmis mai departe prin proverbe. Desigur, studiul nu este exhaustiv, și are o componentă empirică, scopul fiind doar de a indica o posibilă direcție de cercetare atât etnologică și cât și biblică a culturii poporului român.

¹ pr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 66-67.

² pr. Dumitru STĂNILOAE, *Reflecții despre spiritualitatea poporului român*, Ed. Elion, București, 2004.

³ † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Basmul românesc – expresie a înțelepciunii poporului* credincios preluat pe 24-11-2023 de pe Basilica.ro, <https://basilica.ro/basmul-romanesc-expresie-a-intelepciunii-poporului-credincios/>, 05-04-2016.

⁴ Preluat pe 24-11-2023, de pe Dexonline.ro, <https://dexonline.ro/definitie/proverb>, s.a.

⁵ Cezar Boliac - poet, publicist și anticar român (1813-1880) sursa: *Bolliac - definiție și paradigmă*, preluat pe 24-11-2023, <https://dexonline.ro/definitie/Bolliac>, s.a.

a) Cunoaștem cu toții zicala: **”Cine sapă groapa altuia, cade singur în ea”**, adică dacă încerci să faci rău altora, răul se poate întoarce împotriva ta. Putem identifica rădăcinile acestei expresii chiar în Psaltire:

”Groapă a săpat și a adâncit-o și va cădea în groapa pe care a făcut-o” (Ps 7,15)

”Căzut-au neamurile în groapa pe care au făcut-o; în cursa aceasta, pe care au ascuns-o, s-a prins piciorul lor.” (Ps 9,15)

”Săpat-au înaintea mea groapă și au căzut în ea.” (Ps 56,9)

Proorocul David a scris acești psalmi în momentele când era în primejdie sau înconjurat de răutate, căci aceasta simbolizează *groapa*⁶, sau suferind datorită vicleniilor (curselor) dușmanilor, dar fiind ajutat de Dumnezeu le-a depășit. Iar Sfinții Părinți au interpretat aceste versete ca referindu-se, pe de o parte la iudeii care silindu-se să îl omore pe Mântuitorul au fost ei înșiși zdrobiți de romani (cucerirea și dărâmarea Ierusalimului în anul 70 dH), iar pe de altă parte, la viclenia și vrăjmășia celor care îi persecutau pe creștini.

b) **”Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face”**, expresie mult folosită, dar poate nu așa de des trăită astăzi. Dar câți dintre noi (mai) știm că însuși Domnul nostru Iisus Hristos a rostit-o spre finalul *Predicii de pe Munte*, așa cum ne relatează Sf. Evangheliști Matei și Luca: *”Ci toate câte voiți să vă faceți vouă oamenii, asemenea și voi faceți lor, că aceasta este Legea și proorocii”* (Mt 7,12; Lc 6,31). Aceste cuvinte sunt o continuare și o dezvoltare a poruncii iubirii față de vrăjmași, și sunt *regula de aur* a moralei⁷. Menționăm un aspect important: cuvintele zicalei noastre, care au un fundament și în Vechiul Testament, așa cum citim în Cartea lui Tobit 4,15 (*”Ceea ce urăști tu însuși, aceea nimănui să nu faci”*) sunt într-o formulare, să zicem negativă, dar Mântuitorul răstoarnă lucrurile dându-le o formulare pozitivă, arătând astfel că nu e suficient să nu facem răul, ci trebuie să săvârșim binele⁸.

c) Modul de funcționare al ochiului are la baza lumina care intră în el formând imaginea, după cum bine știm. Domnul Iisus Hristos, tot în *Predica de pe Munte* le spune celor ce-L ascultau că: *”Luminătorul trupului este ochiul; de va fi ochiul tău curat, tot trupul tău va fi luminat. / Iar de va fi ochiul tău rău, tot trupul tău va fi întunecat. Deci, dacă lumina care e în tine este întuneric, dar întunericul cu cât mai mult”* (Mt 6,22-23). Sfinții Părinți spun

⁶ Cuv. EFTIMIE ZIGABENUL, Sf. NICODIM AGHIORITUL, *Psaltirea în tâlcuirea Sfinților Părinți*, vol. I, trad. Mitropolitul Veniamin, Ed. Egumenița, București, 2019, pp. 100-112, 123-148, 621-627.

⁷ pr. Vasile MIHOC, *Lumina Evangheliei - Exegeze la Evangheliile duminicale*, Ed. Agnos, Sibiu, 2016, pp. 226-227

⁸ pr. Vasile MIHOC, *Lumina Evangheliei ...*, pp. 226-227

că mintea este ochiul sufletului, iar Sfântul părinte Ilie Cleopa explică aceste versete accentuând faptul că dacă *ochiul sufletului* este curat și fără răutate, atunci și așezările și lucrările trupului și ale sufletului nostru vor fi luminate și bine plăcute lui Dumnezeu⁹. Deci Mântuitorul adresează astfel un îndemn pentru paza minții. Iar înțelepciunea populară a preluat și perspectiva inversă, adică dinspre interior spre exterior, spunând că ***"Ochii sunt oglinda (sau fereastra) sufletului"***, adică expresia ochilor unei persoane poate dezvălui multe despre starea sa emoțională și despre ceea ce simte în adâncul sufletului; sau, altfel spus, lumina sau întunericul care este în noi se vede și în afara noastră. Fericitul Augustin înțelege prin *ochi* mijlocul prin care săvârșim totul și dacă acest mijloc este *"curat, drept și se îndreaptă către Cel care trebuie să se îndrepte, atunci fără îndoială toate faptele noastre sunt fapte bune, pentru că sunt săvârșite întocmai cu acel mijloc"*¹⁰.

d) Cine nu a auzit de proverbul *"Prietenul la nevoie se cunoaște"*? Adică adevărații prieteni se remarcă prin sprijinul și ajutorul lor necondiționat în momente dificile și la nevoie. În Vechiul Testament, Isus Sirah, în cartea care-i poartă numele, spune același lucru: *"Dacă vrei să-ți faci un prieten, fă-l punându-l la încercare și nu te grăbi să te încrezi în el. Pentru că este prieten până la o vreme și nu va rămâne în ziua necazului tău. Și este prieten care se întoarce în dușman și cearta dintre voi va da-o pe față, spre ocara ta. Și este prieten soț de masă și nu va rămâne lângă tine în ziua necazului tău. Și în zilele cele bune ale tale va fi ca și tine și cu slugile tale va îndrăzni. Dar de te vei smeri, va fi împotriva ta și de la fața ta se va ascunde"* (Sir 6, 7-12).

e) Și mai avem un proverb *"Ferește-mă, Doamne, de prieteni fiindcă de dușmani am eu grijă"*, proverb care ne obligă, din când în când, să ne evaluăm prietenii, sau, așa cum spune tot Isus Sirah: *"Depărtează-te de dușmanii tăi și fii cu pază față de prietenii tăi"* (Sir 6,13). Dar, întorcând puțin perspectiva, suntem noi oare, la rândul nostru "prieteni buni"?

f) *"Nimeni nu e profet în țara lui"* - înseamnă că uneori este mai dificil să fii recunoscut și apreciat în propria ta comunitate. Mântuitorul Însuși, așa cum ne relatează Sf. Evangheliști, a spus că *"Nu este prooroc disprețuit, decât în patria sa și între rudele sale și în casa sa"* (Mc 6,4¹¹) reproșându-le celor din Nazaret că nu l-au primit. Proverbul este și o atenționare asupra tendinței

⁹ Arhim. Ilie CLEOPA, *Predici la duminicile de peste an*, Ed. Mănăstirii Sihăstria, Vânători, 2000, p. 84

¹⁰ Fericitul Augustin, *Predica de pe Munte*, preluat pe 24-11-2023, de pe Doxologia.ro, <https://doxologia.ro/cauta-sa-faci-cele-bune>, s.a.

¹¹ A se vedea și Mt 13,57 și Lc 4,24.

firii noastre căzute de a-l judeca sau discredita pe celălalt pe baza unor fapte sau elemente exterioare, fără să ținem cont de ceea ce este el ca om și astfel să-l marginalizăm.

g) Zicala *"Omul sfințește locul, nu locul pe om"* duce, fără îndoială, cu gândul la tradiția Bisericii de a sfinți casele, locurile și obiectele din jurul omului. Creștinul, oriunde s-ar duce, poate să schimbe un loc, să îl facă mai bun și mai rodnic prin personalitatea sa și prin comportamentul său. Și exemplul cel mai bun este Mântuitorul Hristos Însuși care oriunde mergea, schimba oamenii cu locuri cu tot.

h) Dar, poporul român nu s-a inspirat doar din Sfânta Scriptură, ci și din cultul Bisericii. În acest sens dăm exemplul colindelor: vom regăsi primele două stihiri de la Slujba Litiei din cadrul Pavcerniței din seara praznicului Sărbătorii Nașterii Domnului, aproape identic în textul colindului *Cerul și pământul*.

"Cerul și pământul astăzi, după prooroci, să se veselească; îngerii cu oamenii duhovnicește să prăznuiască: Dumnezeu în trup S-a arătat celor ce sedeau în întuneric și în umbră, născându-Se din Fecioara. Peștera și ieslea L-au primit; păstorii vestesc minunea; magii de la Răsărit aduc în Betleem daruri. Iar noi să-I aducem, ca îngerii, laudă cu buze nevrednice: slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace; că a venit Așteptarea neamurilor; a venit și ne-a mântuit pe noi din robia vrăjmașului.

*Cerul și pământul astăzi s-au împreunat, născându-Se Hristos. Astăzi Dumnezeu pe pământ a venit și omul la ceruri s-a suit. Astăzi este văzut cu trup pentru om Cel din fire nevăzut. Pentru aceasta și noi laudându-L, să-I cântăm: slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pacea, pe care ne-a dăruit-o nouă venirea Ta, Mântuitorul nostru, Slavă Ție!"*¹².

1. *Cerul și pământul
În cântec răsună
Îngeri și oameni
Cântă împreună.*

2. *Din răsărit vin
Magi cu bucurie
Cu dar de smirnă
Aur și tămâie.*

4. *Hristos se naște
Veniți la închinare
Cu vesel suflet
Veselă cântare.*

R: *Hristos se naște
Duhul Sfânt coboară
Îngeri cântă, magii îl adoră
Păstori aleargă, ieslea
o-mpresoară
Mari minuni se întâmplară.*

3. *În Betleem
Ce mare minune
Vergură curată
Fiu născut în lume.*

¹² ***, *Mineiul pe Decembrie*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991, p. 383

În concluzie, iată aşadar câteva exemple ce ne arată clar că poporul nostru cunoştea bine Sfânta Scriptură, chiar dacă ea a fost transmisă o perioadă doar oral în cadrul Bisericii, şi a transpus-o în viaţa zilnică, folosindu-se de forme scurte şi practice, adică de *proverbe*, pentru a şi le aminti şi transmite mai departe. Românul nu a creat *colindele* inspirându-se doar din evenimentele relatate în Noul Testament, ci şi din textul slujbelor, pe care le cunoştea pentru că a fost mereu în Biserică. Născut creştin, poporul nostru şi-a păstrat valorile creştine, a cunoscut Biserica cu tot ce înseamnă ea: Sfânta Scriptură, Sfânta Tradiţie, Comuniunea, Tainele şi Slujbele ei. Ba, mai mult, le-a trăit activ şi le-a asimilat în înţelepciunea populară.